

Коста Николић, *Југославија, последњи дани 1989–1992.*
Књига трећа: Разарање државе, стварање држава.
 Београд: Службени гласник, 515.

О узроцима распада Савезне Федеративне Републике Југославије постоје бројне и противречне оцене, да ли је она „одумрла“ или је насилно разбијена су тезе које историчари почињу да испитују и којима ће се бавити у будућности. Монографија Косте Николића, научног саветника из Института за савремену историју, *Југославија, последњи дани 1989–1992. Књига трећа: Разарање државе, стварање држава* представља завршни том о последњим годинама постојања СФРЈ. Овом делу су претходиле две књиге под називом *Сви Срби у једној држави и Људи мржње, земља смрти*. Трећа књига прати временски оквир од пролећа 1991. до пролећа 1992. године. Опсежним истраживањем аутор је покушао да објасни узроке рата и одговори на питање - да ли је он уопште могао бити избегнут. Николић прати све сукобљене стране и поступке њихових лидера (Слободан Милошевић, Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић, Момир Булатовић, Милан Бабић, Горан Хаџић, Радован Караџић и др.) у покушају да проникне у њихове циљеве и узроке неразумевања. Такође, он покушава да испрати процесе отцепљења југословенских република (Словенија, Хрватска, Македонија, Босна и Херцеговина) и ратна дешавања на тим просторима, укључујући свакодневне промене околности. Посебну пажњу посвећује анализи узајамних односа руководства Србије и Црне Горе, обележених неповерењем и трзавицама.

Књига *Разарање државе, стварање држава* подељена је на три вели-

ке целине у којима су обрађене следеће теме: политика Европске заједнице према Југославији, признавање независности појединих југословенских република (Хрватска и Словенија) и долазак снага Уједињених нација у Хрватску; политичка историја Босне и Херцеговине од пролећа 1991. до њеног стицања независности 6. априла 1992. године; отцепљење Македоније, стварање Савезне Републике Југославије и увођење санкција од стране Уједињених нација.

У фокусу првих шест поглавља су мировне конференције на којима су договорани обустава ратних дејстава на простору Хрватске и повлачење Југословенске народне армије са њене територије. Требао је створити предуслове за демократско решење о будућем устројству земље где су „Словенија и Хрватска имале подршку Европске заједнице да плебисцитом одлуче о својој будућности“. Ово право нису имали Срби који су живели на простору самопроглашене Републике Српске Крајине, којима је у једном периоду нуђен „специјалан статус у оквиру Хрватске“ (предлог лорда Карингтона). Аутор описује како је ова понуда одбијена, што због жеље Срба да живе у заједници са Србијом, што због „Слободана Милошевића који је овај предлог одбио пошто би исти статус могли да траже Албанци на Косову“. Аутор истиче како је „незадовољство Црне Горе неспремношћу Србије да у потпуности подржи ратне операције довело до директног сукоба два руководства“ и прихватања Карингто-

новог плана од стране Црне Горе, као и њених директних преговора са Хрватском. Колико су политичке одлуке биле недоследне на „терену“ сведочи податак да је само „у периоду 1991–1992. година 14 пута потписан споразум о прекиду ватре“. Према аутору, за све сукобљене стране крајем 1991. године било је пожељно да посматрачка мисија прошири своје тренутне активности и да се организује долазак мировних снага Уједињених нација. За представнике власти у Београду ово је било значајно из више разлога: смањивање страних притисака, ограничена издржљивост војске (попуна борбених јединица била је свега 57%) и задржавање постојећег стања, тј. „да се да легитимитет РСК“, иако до њеног признања од стране Србије никада није дошло. Аутор пише како је хрватској страни овај план добродошао „као предах, док се не изведу припреме за завршни обрачун са српским народом“. Руководство РСК је желело да „плави шлемови“ обезбеде новоуспостављене границе и на тај начин легализују своју аутономију и евентуално прикључење остатку Југославије, односно Србији, „што је унапред било осуђено на неуспех“. Ауторово истраживање наводи на закључак да су временски међупростор од повлачења ЈНА до raspоређивања снага УНПРОФОР-а „српске власти користиле за протеривање хрватског становништва, а хрватске за сужавање зона под заштитом УН и протеривање српског становништва“. Аутор ову тему закључује констатацијом да од средине 1992. године „српске власти нису наставиле да шаљу неограничену војну, материјалну и финансијску помоћ на тај простор, док представници РСК нису успели да га претворе у државну организацију са потребним

нивоом друштвене, привредне и војне кохезије“.

Наредна четири поглавља посвећена су догађајима у Босни и Херцеговини у периоду 1991–1992. Аутор пажњу посвећује директним преговорима Слободана Милошевића и Фрање Туђмана о подели Босне и Херцеговине између Србије и Хрватске током којих се могло уочити „значајно поклапање српске и хрватске стратегије према овом питању“, при чему би трећој страни било понуђено „стварање муслиманске државице“. Аутор упоредо прати односе Срба, муслимана и Хрвата током тих кризних месеци, њихове циљеве и активности друштвених и политичких организација, као и покушаје склапања појединих споразума (нпр. покушај договора опозиционе Муслиманске бошњачке организације са Србима у Босни). Он истражује како су стварање српских аутономних области (САО) и одлука њених скупштина о „остајању српског народа Босне и Херцеговине у заједничкој држави Југославији“ резултирали референдумом и изгласавањем самосталне српске републике у границама БиХ, што је продубило кризу на овом простору (уз проглашење Хрватске заједнице Херцег-Босне и покретање процедуре за независност БиХ). Аутор описује како су све три стране истицале потребу за миром који је „једино докле одржавало присуство ЈНА“. Референдумом о независности 29. фебруара 1992. године, према Николићу, започет је завршни део кризе са „блокираним саобраћајницама и деловањем паравојних формација“, извештајима о убиствима разних лица широм БиХ и борбама за оружје и магацине ЈНА. Аутор такође прати активности Европске заједнице по питању новог устројства БиХ, а нарочито њеног представника Жозеа

Кутиљера који је аутор плана о „трансформацији Босне на три конститутивне јединице засноване на националном принципу“ (који је Алија Изетбеговић одбацио).

Последњих пет поглавља бави се Србијом и Црном Гором у периоду 1991–1992. године и њиховом иницијативом за стварање нове Југославије, деловањем под санкцијама и мирним отцепљењем Македоније. Аутор прати исцрпне преговоре српске и црногорске стране о устројству будуће државе током којих је прихваћена „реалност да ће нову државу сачињавати само Црна Гора и Србија“. Николић истиче како је у овом периоду дошло до обрачуна српског руководства са врхом ЈНА што је резултирало сменом 31 генерала (у другом кругу смењено их је 38), а што је образложено „реорганизацијом оружаних снага нове државе“. Он повезује укључивање САД у решавање југословенског питања са већим притисцима и „претњама“ санкцијама (нпр. забрана ваздушног саобраћаја са Београдом и Закон о забрани помоћи СРЈ 21. маја 1992. године), што је на крају и остварено увођењем „свеопштих санкција на

свим нивоима“ од стране Савета безбедности Уједињених нација 30. маја 1992. године. Посебну пажњу руководства СРЈ заокупљало је питање Превлаке и њеног стратешког значаја за контролу Бококорског залива због чега је „повлачење ЈНА условљавано демилитаризацијом те области“.

У периоду којим се бави ова трилогија победу над идејом о мултиетничкој држави однео је концепт етнички „чистих“ националних држава. Монографија Косте Николића представља значајно штиво за ову до сада неистражену тему. Због недоступности докумената српских архива (који ће, према Закону о архивској грађи постати доступни тек након 30 година), аутор је имао на располагању објављене изворе, документацију Хашког трибунала, периодичку и мемоарску грађу. То свакако не умањује значај овог дела које је доста расветлило положај југословенских република током последњих година СФРЈ и догађаје који су се одиграли као последица распада југословенске државе.

Синиша ТАДИЋ

Cultural Transfer Europe-Serbia: Methodological Issues and Challenges, ed. Slobodan G. Markovich. Belgrade: FPN – Dosije Studio, 2023, 276.

Human interactions over the centuries have brought about many changes around the world. The processes of Europeanization/Westernization (that is, the acceptance of norms and patterns in all areas of human life that have been accepted as everyday standards by European societies) became a particularly important phenomenon with the rise and dominance of the North Atlantic states starting in 1500 AD, on which the American historian William

McNeill wrote his famous book *The Rise of the West* in 1963. As part of the IDEAS program, financed by the Science Fund of the Republic of Serbia from a World Bank loan, a group of scholars from Serbia successfully applied the concept of cultural transfer in its Europe-Serbia version. Endeavouring to understand the pathways of transfer, researchers from different scholarly fields (history, anthropology, political science, philology and others) attempted to